

הלועזיים: ציגיינר, קלויז (או קלויזן), ה"ש=הויך-שול, ראיתי שלא להשתמש בתרגום שמותיהם, אלא לכנות את פולם בשמות רגילים. הפנסיות האלה שימשו בתי-תפילה לא זו אחר זו, כפי שהיה ברוב הקהילות, אלא עומדות וקיימות היו בזמן אחד, אף שלא נוסדו בבית אחת, ויש מהן, כגון "פופפר", שזמן יסודן חדש הוא בערך. ובתי-תפילה אלה לא נבנו לשם פירוד הקהילות, כעין אותם פסלוניקי, אלא מתוך שלום גמור, ברובם פנדבת אנשים צדיקים, למען הרבות מקומות-תפילה. מבתי-הפנסיות הנזכרים ישנם שלושה שתוארו די צרכם במקום אחד²⁷⁸), ואינם טעונים חקירה חדשה.

נוהגים לדבר על פראג המעטירה פלשון-הערצה זו: "דאס הונדערט-טירמיגע פראג" (פראג בעלת מאת המגדלים, דהיינו: מאה איקליסיות שמגדליהן מתנוססים למעלה). פנגד איקליסיות אלה נוכל לדבר על עשרה בתי-תפילה יהודיים. לאמתו של דבר, היו בפראג סינגוגין במספר יותר גדול מזה. בשנת 1689 נהיו בפראג למאכולת אש 10 פנסיות של אבן (massiv), ולא כללו במספר זה כל הפנסיות שנשרפו, ויש שמונים 11, מלבד הפרטיות, שמספרן גדול עוד יותר²⁷⁹). אגב, באותה שעה נשרפו גם מאה ספרי-תורה²⁸⁰). טייגע²⁸¹), חוקר מצליח בקורות הגיטו הפראגי, אומר שגם בית-הפנסת הנקרא על שם וווקסלר (האיש יצחק Wechsler מת בשנת 1599), מצויין היה בבניינו, ובכל זאת לית מאן דכר שמיה בספרות היהודית, וחידוש הוא שאצל

Aladár Deutsch (278) (רב בקהילה), דיא ציגיינער, גראסענהאף אונד גייסינאגאנץ אין פראג (פראג 1907); ראה מודעתו של ש. ה. ליעבן Lieben במ"ע החדשי נ"ג, 1909, 500. אגב: ש. ה. ליעבן מומחה הוא לכל עתיקות פראג ועוד נזכירנו להלן. בית הפנסת "חצר הגדול" נזכר למשל, אצל הוק, עמ' 181, ב', מס' 6609. אברהם פרלס היה גבאי צוקה בבית-פנסת זה (שם עמ' 289, מס' 7438). ד. קויפמאן מביא בעניין זה את הוק ב Centralblatt של גרינוואלד ג' 99: "עד יום מותו התעסק בבניין בית הפנסת בשריפה שהיה (כן) שנת תקד לעשותו בהברתו" כל כך חביבה על המתפללים כל פנסת וכנסת שרגילים לבקרה! אגב: תקד — טעות היא וצ"ל תקיד (עיין Podiebrad עמ' 103, ראה הערה 123). — ועוד מצטט קויפמאן את הוק, עמ' 369, מס' 301: השנה חקכ"ז Salkind Gottschalk Schmelkes פרטים בעניין השריפה ההיא, שאירעה ב' 17 ו' 18 במאי 1754, ראה בטכסט שמביא ש. ה. ליעבן ב"אהרבוך" פנ"ל ב' (1914): נשרפו ציגיינר-שול וניי-שול, ולא קפצה השריפה על אלטניי-שול, הויך-שול מייל-שול, פנקס-שול וקלויס (עמ' 298, 299, ובעברית עמ' 325). K. Lieben (279) בספר "גלעד", מס' 59, מוזכר "סינגוגין, אמנם בחלקו הגרמני של הספר (עמ' 38) הוא מביא את המספר 11. מקורו הוא ה"מימור-בוך" של הויך-סינגוגין; וכן אתה קורא אצל שטיינשניידר, געש-ליט. מס' 200 עמ' 132, וכן אצל ד. קופמאן. געז. שרפטן ב' 323 שמביא Schudt ד' ב' 21, וראה שם ב' 78. עוד עיין: Schottky א' 331; ג. Wolf פנ"ל עמ' 147; J E י' 154. נתן Grün אלטנייסינגוגין, עמ' 7, אומר: 9 סינגוגין גדולות ומספר רב של סינגוגין קטנות.

(280) שטיינשניידר, שם.

(281) שם המלא בלע"ו: Teige-Winter-Hermann (ועיין בהערה 284).

הוק, המדבר ב"משפחות פראג", לא נמצא השם ווקסלר כלל⁽¹⁾. סינגוגי של ווקסלר נתאחדה אחר-כך בזו של ניי-סינגוגי (דענקשריפט של א. דייטש פנ"ל, עמ' 57). על הוהן-הוך⁽²⁾ סינגוגי אומר טייגע (שם 153) שפדאי היה לשוות לה יתר חשיבות; מקום עמדתה היה בין "ראט-הויז של היהודים ו"רוט-גאססע", לפני ה"אלטנישול"; לא נודע מה היא שנת יסודה, רק ידוע לנו שבשנת 1593 רבו עליה לפני השופטים⁽³⁾. ראוי להזכיר גם את "איגר-שול" (על שם העיר Eger) שקצת תולדותיו של הוק נקשרו בה (קויפמאן, שם, בהקדמתו, עמ' 13). יחידי הוא בית-הכנסת של י ל ד י ם בפראג (הוק, עמ' 289, מספר 1352) ורבי-חשיבות הוא, שכן שירת בו הפרימס ש מ ע ו ן פ ר ע נ ק ע ל בתור גבאי. יש לרשום גם את העובדה שלפי ישובק⁽⁴⁾ נמצאה כנסת עץ בפראג הקדומה (בשנת 900 בערך) — תופעה שכיחה למדי בפולין — והיתה כנסת זו עומדת במחוז העיר שנקרא אחר-כך "יודענשטאדט" (פג. י. א' 273 מובאה כנסת זו של עץ ממקור אחר וניתן לה טיב אגדה). כשראו היהודים שבית זה צר הוא ואינו מספיק, בנו בית-כנסת אחר בשנת 929. לפי הכרוניקאי Hajek (המאה הט"ז) הורשו היהודים לבנות בית-כנסת ב"קליין-זייטע" בשכר העזרה שהושיטו לאזרחים במלחמתם עם התושבים עובדי-האלילים (995).

1. בראשית התיישבות היהודים בפראג, טרם שבתם באלטשטאדט שהיתה מאות בשנים מקום מושבם, אנו מוצאים אותם במחוז העיר Kleinseite, והוא מעבר לנהר מולדוי, ונקרא בטשכית Mezigrady כלומר, מה שנתון בין הבורגין Hradšín ו- Višegrad שהיה אז פטר בפני עצמו ונקרא Ujezd⁽⁵⁾

(282) חיפשתי אחריו גם בערך "חלפן", ולא מצאתי את שמו של הגויב הזה. (283) אצל הוק, עמ' 145, מס' 8339, נמצא בקשר עם נפתלי הירש שמש הלשון ב"ה גבוה, אבל לסעמים הוא ה"ש=הוך-שול אצלו. שם, עמ' 329, מס' 4844, נזכר ג ב א י אחד של בית-כנסת זה.

(284) זה וספרים אחרים בזה הפרק אני מביא רק בשם מחברם (למשל Teige), וכן Jerabek (עמ' 16), וכן Schottky, וכן B-D (עיין בפנים), וכן Podiebrad-Foges, ועוד עיין: M. Popper, Les Juifs de Prague pend. la guerre de Trente-Ans, REJ; XIX. XXX וביחוד עיין: Z. Münzer, Die Altneus. in Prag (Jahrb. d. Hist. Ges. IV: 63 — 1063 — Zschr. f. d. Gesch. d. Juden in d. Tschechoslow. III Heft

(285) פודוברא-מוגיס, עמ' 6 ואילך. G. Klemperer בקלנדר של פשלב, 1884, כ' 96'93; הרב M. Grünwald במ"ע שלו: Centralblatt, 1885, ד', חוברת א', עמ' 16, ה' 28. ועיין: S. Steinherz (חוקר מוצלח בעתיקות פראג): הישובים הישנים של היהודים בפראג, בעתון Selbstwehr — 26 ביאנואר 1928, עמ' 5.

ולכל הנראה היה להם ליהודים כבר אז בית-פנסת אחד קטן, ואולי אותו של עץ הנזפר לעיל. ב"ראמשאק-כרוניק" (נשארה המודעה, שבשנת 931 נבנתה בפראג סינגוגי אחת ע"י שמואל מזרחי), ויתכן שפנסת זו היא הפנסת אשר, לפי הקונטיניואטור (הממשיך) של Cosmas נשרפה בשנת 1142, מאחר שנמצאה במחוז הבורגין").

לא רחוק בזמן מספרות הפרוניקות על פנסת אחרת. לשונן אמנם צריכה ביאור. אצל Tomek (א' 128) משנת 1124 מודיעים, על סמך Cosmas שהאיש יעקב (משומד ?) בחצרו של הדוכס וולאדיסלאב (1109—1125) פשע באדוניו והרס בלילה את "המזבח" שהיה בנוי ומחונך ב"שול" שלהם"). לפי גרמ. יוד. א' 29 (ועיין שם ה' 35) הרס מזבח ושירי-קודש (Altar u. Reliquien) לפי B-D, א' 7 מספר 13 (השווה שם בנספח, ב' 884) נעשה הדבר ב"קפללי" שיעקב זה בנה לעצמו בפנסת. אמנם לדעתי נעשה מעשה-העוול הזה בפנסת אחת שנגזלה בחזק יד מאת היהודים לרגלי הרדיפות שבמסע-הצלב הראשון (עיין Tomek), ולפי שעה "נוצרה" ע"י הנוצרים הצדיקים ההם באופן שבנו בה מזבח ושמו בה reliquiae עצמות קדושיהם; כשהתנצר יעקב ההוא, הקדישה ל"קאפעללע" (בניין בית-הפנסת הקטן מתאים לפי רוח הנוצרים רק ל"קאפעללע"), ואותה הוא הרס עתה בחרון אפו או כשהרהר בתשובה; הוא נענש על מעשהו זה, ששמו אותו בכלא, וממנו ניצל על-ידי אוהביו ששילמו פדיון רב בעד נפשו. הסינגוגי הזאת יש לצרפה אל המחוז קליין-זייטע, כפי שסבורים גם אחרים, ועיין P-F 8, שחוקרים ודורשים בדבר, ועוד עיין Hajek 882, מספר 1103, בנספחות, שעל פי רשימותיו של

(286) את "רמשאק כרוניק" מביא לראשונה E. Wehli במ"ע בן-חנניה ד' 1861 93 ואילך. אחר כך מסתייע בה H. Tykocinski במאמרו "פארארבייטן (= הכנות) צור גרמניא יודאיקא במ"ע החדשי ג'ג 1909 344-359, אמנם קצת בשבש. ויש לדעת שפרוניקה זו נקראת גם "וואללענשטיינשע יודענכראניק", וט. מביא לזה Schottky א' 313 ה' 1. קטעים מפרוניקה זו מובאים ב"יאהרבוך" 1929, 404. השם במלואו: משה רמשק.

(287) "מזרחי" — כאן אולי פירושו: הבא מארצות הערבים: השווה: "ירושלמי"

להלן.

(288) יש בזה חקירה אצל ישובק עמ' 17. אמנם, פוידייבראד-פוגיס הסבו את המודעה על אלטני-סינגוג, (עמ' 151 ואילך), על סמך משה רמשק. בזה אמנם טעה בעל הפרוניקה, שהוא מתחבך דברים על הרדיפות שבשנת 1096, ובכן תתקל"א שלו אינה=1171. לדעתי כתב רמשק פאן תתקל"א כתאריך הנוצרים = 931.

(289) ישובק, עמ' 18. מ. גרינבאָלד, כנ"ל, ד' 21, מביא מ־Tomek, עמ' 122, שיעקב זה משומד היה, אמנם לפי "צמח דוד" של דוד גאנס 147 א' יהודי היה וזהו הטעם שהאשימו אותו בפשע רב. ועיין: קלמפרר כנ"ל, עמ' 104. וכן — גרין כנ"ל, עמ' 14. על זה אמנם הודיעו P-F שבית פנסת זה מקומו בקליין זייטע היה.

Hajek נתפרר שהיו סינגוגין בקליין-זייטע, ואותן וגם אלה שב"אלטשטאדט" היו שוממות בשנת 1059.

2. בקצה התקופה, בשנת 1473, התאחד הקהל אשר בעבר הנהר, לא רחוק מווישגראד, עם זה שחנה על יד הנהר באלטשטאדט — מאורע שנעשה הכרח לרגלי מגפה אחת שפרצה בעיר והמעיטה מאד את מספר היהודים («ראמשאק-כרוניק», מובא אצל B-D, מספר 94, ושם וו, מספר 1665, שנת 1473, וקדום לזה אצל P-F, עמ' 132).

בזה מתחילה החקירה על אודות בית-הכנסת ה י ש ן, שהוא אמנם נקשר בכמה דרכים בבית-הכנסת החדש שנקרא «אלטניישול». דר. נתן גרין, איש פראג וחוקר מצליח בעתיקות פראג היהודית, מצא את הזכרת אלטניישול לראשונה בסליחה הנודעה «את כל התלאה» מאת הרב אביגדור קרא ("), סליחה שבה הוא מקונן על ההרג וההשחתה שנעשו «בחמשת אלפים ומאה ומ"ט שנה» ביום אחרון של פסח ב' 18 באפריל 1389, והחכם גרין הקדים בזמן את אלטניישול לבית-הכנסת הישן — שלא כדין ("), וכן עושים גם P-F עמ' 99—103. האמת היא שבסליחה נזכרת ה"כנסת הישנה" בתחילה, בזה החרוז:

„סמוכים לכנסת הישנה הם ובני ביתם, כל אלה חברו לבית תפלתם,
שם תאכלם חרב אש שרפתם, וזבחו זבחי שלמים ליי אותם” —

זאת אומרת, שקצת בני הקהילה היו ב פ י ר ו ד מ ק ו ם מיתר אחיהם, דהיינו במעט בתים מיוחדים שהיו עומדים מ ח ו ן ן לגיטו, ונמנו אמנם בשכונת היהודים כמו שסבור בצדק טייגע (עמ' 168), וכן ראו באור זה גם את המעשה P-F (עמ' 100 ועמ' 114), ואלה האחרונים גם הוסיפו לאמור, שאמנם הוכחה רבה ליושן בית-הכנסת הזה, שהמחוז הזה פטור היה מחובת מסים לכנסיה הנוצרית. ידוע שבאותו מקום עומד כיום בית-הכנסת שב-Geistgasse, ויובא להלן. מפיוון שבית-תפילה זה „סמוך” לדירתם של כמה מבני הקהילה, החישו להם שמה מנוס ומקלט, ושם נגעה בהם חרב האויב,

(290) כידוע, נאמרה סליחה זו בפראג למנחה ביום הפורים, ותחת ידי כעת „מחזור לראש השנה ויום הפורים מנהג פולין, פיהם, מעהרן ואונגארן”, תרכ"ב, וויען 1862, והסליחה שם בדף קל"ו. ועיין ב„ספר הדמעות” לשמעון ברנפלד, ב' 159; וכמובן היא רשומה אצל י. וידזון, אוצר השירה והפיוט א' 8550. אין לערוב סליחה זו ב„אנא אלהי אברהם” שבאותו מחזור, תיכף אחרי ההיא, מאת אברהם בן אביגדור, ונתחברה על הגירוש בשנת 1542 (ד. וו 6).

(291) עיין בהערה 288. החכם נתן גרין כתב בגרמנית מאמר „אלטניי-אונד אלטסינגוגי אין פראג”.

ונהרגו ונשרפו בבית-תפילה זה (בכללו וברובו נכון אצל P-F עמ' 123). עוד חרוז אחד חיבר ר' אביגדור קרא — את החרוז הבא אחריו, בזה הלשון:

„פרצו בבתי-התפילה הישנה והחדשה, אועק מרה קול ענות חלושה,

פי זלזלו שרפו קרעו ספרי הקדושה, תורה ציווה לנו משה מורשה” —

בעניין ההתפרצות, ש פ ר צ ו אל מקדשי-אל, השווה את שתי הפנסיות זו לזו, וגם בשתייהן עשו זלזול בספרי-הקודש. בעל הסליחה הקדים את הפנסת ה י ש נ ה לחדשה, או משום שמעשה-הפרץ חל בזה הסדר, או משום שבידיעתו ובהרגשתו הפנסת ה י ש נ ה קודמת בחשיבות לאחותה החדשה, זאת אומרת, פשמה כן היא: „אלטשול” קדמה במציאות ל„ניישול”.

החכמים טייגע וגרין אינם הולכים בדרך זה, ותמיד הם מחליטים שאלטניישול היא הישנה שבשתייהן. ואומר אני, שגם בזה שסליחת אביגדור קרא היא המקור הראשון בדבר „אלטשול” — אינם קולעים אל האמת, פי לדעתי מוסב על הפניין הזה מעשה דלהלן, והוא כ-60 שנה קודם לכן. מודיעים שבשנת 1336 ציווה המלך י ו ה נ י ס, שהיה מחוסר-כספים במלחמתו עם דופס אוסטריה, שיחפרו בקרקע של פנסת היהודים למצוא את אוצרותיהם הטמונים שם, כפי השמועה שהביאו אליו עבדיו (B-D, א' 50 מספר 74, ועיין בנספחות, שם, ב' 890, מספר 1118, שהמלך פיזר את הכסף שמצא על-ידי אנשי-משמעתו). מצאו כ-2000 מארק כסף וזהב ודינרין רבים. למלך ניתנה בזה אמתלה לגזור מאסר על יהודי ארצו ונתעשר בכסף הפדיון ששילמו לו היהודים. על פי סגנון לשון ההודעה יש להפיר, שאז לא היה ליהודים שבפראג כי אם בית-פנסת אחד, ויתכן לאמור, שזה אינו אלא בית-הפנסת ה י ש נ. אגב, עובדה היא שהיהודים הטמינו את כספם ורכושם הרבה פעמים בקרקע ובחומות בתי-תפלתם, שחשבו זאת לשמירה מעולה... מעתה נוכל לאמור, שהפנסת, הנקראת „אלטניישול”, נבנתה בעצם הימים ההם, דהיינו: בין שנות 1336—1389, שעת הגזירה; ובעל הסליחה בצדק כינה אותה „חדשה”. ועוד אחת: לפי הפתגם *post hoc ergo propter hoc* גם מעשה אחר של אותן השנים יבואר ויתבהר באור הזה. ארכיהגמון Ernest בפראג השיג את הצו מטעם הממשלה בשנת 1348, שאסור ליהודים לבנות להם בתי כנסיות חדשים (Schottky א' 317), והוסבר הדבר, פי על „אלטניישול”, שנבנה מחדש, שם את עינו הצרה. אם הסבר זה קולע אל האמת, יוצא לנו תאריך קצת מדויק של הקמת „אלטניישול”, והוא דבר חשוב מאד: בין 1336 לבין 1348.

מן הסליחה „את כל התלאה” שהבאנו, יוצא מפורש, שבשנת 1389

מלתה רעה גדולה אל הפנסת הישנה; עד היכן מגיע הפליון, לא נאמר בפירושו. מן החרוז "פרצו בבתי התפילה הישנה והחדשה" נשמע רק על מעשה הפרץ, ואף שבחרו נאמר אחר-כך "שרפו, קרעו ספרי הקדושה", לא מוכח מבאן ששרפו את הבניין עצמו (P-F) אומרים בפשיטות שהפנסת העתיקה הנושנה הוצתה באש על-ידי ההמון, ובחרו שקודם לזה, בדבר הפנסת הישנה לבדה, נאמר על אודות הנפשות שנמלטו לתוכה "שם תאכלם חרב אש שרפתם", דהיינו: במקום שנהרגו שם גם נשרפו, או מקצתם במיתה זו ומקצתם במיתה זו, ובנקל נוכל לפרש, שהומתו בשריפת הבית עצמו, אבל אין אנו מוכרחים לפרש כן. הפייטן המקונן על אבדן הנפשות לא חדל להזכיר את שריפת ספרי-התורה וקריעתם, ובכן גם על זה שם לבו, ואם כן הדבר, בוודאי היה מרחיב את יללתו גם על שריפת מקדש-אל, אם שרוף נשרף, ומכיוון שלא עשה זאת, אזי נוכל להניח, שהבית לא נחרב אם גם נעשה בו הפסד רב על-ידי הפרץ. וראיה לכך שאין לנו שום ידיעה על הצורך לבנותו מחדש בגלל הדבר הרע הזה.

ועתה נספר את יתר קורותיו של הבית הזה. בוודאי הוא הושחת קצת בפערה שפרצה ביום 15 בנומבר שנת 1516, ועשו לו כיפה חדשה, שנגמרה אמנם רק בשנת 1536 (P-F) על-פי כתובת אחת שבכותל הבית, וכן טייגע 168, וכן גרין 12). אם אכלה בה האש גם בפערה שפרצה ב-22 ביוני שנת 1559, לא ידענו, ורק בשנת 1604 הוזכר בו מבנה חדש לשם תיקון (P-F) שם, על פי כתובת שבכותל הבית). בהודעה מדוייקה זיפה אותנו ר' משה Schäd" (שער "הסליחות" שיצאו לאור מתחת ידו, וראינו להעתיק את כל השער הזה.

סליחות פסדר בית הפנסת הישנה, כאשר מצאנו וראינו מנהג אבותינו בידינו סליחות ישנים (פן) מימים קדמונים אשר נהגו בבית-הפנסת, היא הפנסת הראשונה פה קריה נאמנה, לאל אמונה, אלהים יכוננה עד עולם סלה ותהי ראשית מלאכתן ביום א' כ"ח אלול שס"ה לפ"ק, היא שנת השלמת בנין בית הפנסת הזאת שנתחדשה מן היסוד כולה, ולא נשארו מחומותיה הראשונות רק קצת מפותלי מזרח ודרום, ואני לכבוד המקום ב"ה ולכבוד בית הפנסת הזאת הנני

(292) משה בן אברהם שאר נקרא ורשן ומורה בכתובת על מצבת קבורתו ("גלעד", מס' 144, בחלקו הגרמני, עמ' 61), שבח גדול ניתן לו על שהיה משורר בקהילות והחזיר את המנהג לישנו; בזה יש רמז להוצאת "הסליחות" שלו. הוא היה גם מגיה למחזור של שנת 1586 (צונץ, צור געש. אונד ליט. 276), מת בשנת שס"ו=1607. לא מצאתי זכרו אצל הוק, חיבר סליחה גם על השריפה שביום ג' תמוז תמ"ט=1689.

מסדר סליחות מנהגם על נכון לזכות הרבים אשר יתלה פי זכות זה (פז) עם הזכות שהייתי המעורר והמחזיק לורז את הציפור על נדבת הבנין, בדרשה שדרשתי פ[רשת] בא שסג לפ"ק, בהיותי גבאי צדקה בהתחלה ובהשלמה, נאם המחוקק משה בן לא"א בהר"ר אברהם זצ"ל. נדפס פה ק"ק פראג.

טובה גדולה עשה לנו ה' מ'ח'ק' הזה בהגידו לנו את כל הפרטים המדויקים האלה, וחבל שלא הודיע עוד דבר אחד: איך ובאיזה זמן נעשתה הפנסת הישנה רעועה כל כך, עד שהוצרכו לחדש את כל חומותיה, זולת מקצת כתליה למזרח ולדרום? חורבן יכול לחול על הבנין אף זולת מעשה התקפה מבחוץ!

פדאי להעלות על ספר ידיעה מתוך כתובת אחת שבכותל, שבשנת ה' אלפים שפ"ב=1622 הוסיפו על אורך כתליה של הפנסת. בתבערה הגדולה ההיא, שהזכרנו למעלה, ביום ג' תמוז שנת ה' אלפים תמ"ט=21 ביוני 1689, שבה נשרפו, פאמור, י' או י"א פנסיות, בניני-אבנים, וכנסיות קטנות אחרות¹), עמד, פנראה, הבית הזה פאוד מוצל מאש, ולא כפי שחשבו אחרים (P-F 112, גרין 13) שנאכל באש גם הוא — דבר אסון גדול כזה בוודאי היה נמסר בפירוש. הממשלה אמרה אז לגזור גזירת פליה על שש פנסיות ונתוך הי"ג שנמצאו אז בפראג, ובתוכן נידונה ליהרס גם הפנסת הישנה, ומכאן אנו למדים שפנסת זו עוד עמדה על תלה בימים ההם. היהודים הפגיגו, בבקשה שהגישו לקיסר, נגד המחשבה הזאת; היו טוענים שהפנסת הישנה היא הראשונה והישנה בכל בתי-הפנסיות שבפראג; נבנתה לפני כמה מאות שנים בהוצאות של 50000 גולדין על יסוד של אבנים ובכיפה וברעפים שעל גגה, ובה התפללה כל הקהילה מדי שבת בשבתה בשלום המלכות²). בהמשך דבריהם הם אומרים בגרמנית ככה:

Dieselbe in so grimmiger Feuersbrunst von Gott den Allmächtigen gleichsam miraculose beschrimt, dass ob loci sanctitatem auch *temporis antiquitatem* höchstens zubedauern und schad über schad sein, wann annitzo dieselben mit Menschenhanden ohne erhebliche Ursache sollte niedergerissen werden.

(293) ד. קויפמאן, געז. שריפטן, ב' 323 ואילך, מתאר את האסון הגורא הזה במליצה יפה מאד, וגם מביא ספורת גדולה. עיין שם.

(294) G. Wolf די פאָרטרייבונג דער יודן אויס באהמן וכו' (העתק מיוחד מתוך "יאהרבוך פיר ד. געשיכטע ד. יודן א. דעס יודענטומס", כרך ד', לייפציג 1869), עמ' 148. וכן גרין, כנ"ל, עמ' 13. וכן Schottky א' 314, אלא שהמחבר הזה הסב את הדבר על אלטנישול.

ובעברית: בתבערה הנוראה ההיא הגן עליה אלוהים כול יכול על פי נס, כביכול, ובכן, מפני קדושת המקום ומפני יושן הזמן תיינו מתאבלים עליה מאוד והיינו רואים בזה הפסד גדול לוא נידונה עתה ליחרס בחוזק יד אנוש בלי שום סיבה אמיתית.

עוד אירע דבר מעניין: אחרי השריפה היו היהודים מוצאים מקום ללון אצל הנוצרים שבעיר (השווה קורות פרנקפורט דמיין) והיו "מסדרים" אפילו סינגוגין בבתים נוצריים, והוכרחו הגלחים והממשלה לעצור בעדם. בקשה זו היא בהסכם לדבריו של משה שאד, שהבית שאנו עסוקים בו הוא "הכנסת הראשונה פה", ואיך נוכל להטיל ספק באמתת דבר זה? כנגד זה אומר גרין (עמ' 14): "חושב אני שאלה הן הנחות שאין להן יסוד, מאחר שאין לנו ידיעה ברורה מקורות הקהילה הפראגאית במאה הי"ב". ואני משיג עליו ואומר: "אם כך אתה מתנהג בעדויות קדומות, אי אפשר לך לגבות עדות כלל. עובדה היא שהבית הזה נקרא בפי כול "הכנסת הישנה"; עובדה היא שבספרו של משה שאד חקוק בעט עופרת שזוהי הכנסת היותר ישנה בפראג, עובדה היא שעל סמך זה מגישים עצומותיהם בני הקהילה לפני הוד קיסר גדול ונערץ מאד — ואיך יהינו לעשות ככה אם שקר בפייהם? אמת היא, שגם אנחנו הקדמנו להודיע, שקדמו בתי-תפילה בפראג גם לזו, אבל מה קפידא בדבר — או שנשכחו מלבות בני-אדם, או שן הזמן עשתה בהם פלה? נמלט, איפוא, בית-אלוהים זה מלהבת-השריפה, אבל לא נמלט מחרון אפם של הגלחים, שהתלוננו לפני המלכות בשנת 1693 שחלונות הכנסת מצד מערב נשקפים על האיקליסיה של "רוח הקדש" אשר למולה, ונסגרה מטעם המלכות". בעבור י' שנים, נפתחו דלתותיה בהשתדלותו של הפרימס ש מ ו א ל ט ו י ס י ג, שציווה לסתום את החלונות האי-רצויים (P-F 102). הקצין הזה מת באדר תפ"ד=1724 (הוק, עמ' 145, מספר 4358, ועיין ה' קויפמאן), ומעשה צדקתו זה חרות על מצבת קבורתו, אך בסגנון שמאפיל את המובן, אך אנשי הקהילה שבדורו בוודאי היו מבינים מה שפתוב שם: "החזיר בית הכנסת ישנה / שהיתה ר"ב (י"ב?) שנים סגורה / אף בגדי קדש מ"ה / מרדכי מייזל הוציא לאורה".

תיקנתי על דעת עצמי י"ב (במקום ר"ב, וכן מצאתי אחר-כך אצל ש. ה. ליעבען במ"ע החדשי ג"ג 503), ולא כהוק שמתקן כ"ב, אך מהו

295) המאורע מסופר על ידי P-F 102 באריכות, עיין שם בהערה 122. לכאורה, מציאות כנסת זו בשנים אלה היא כנגד שיטתם של P-F שאמרו כי נשרפה בשנת 1689, לכן הם אומרים: יתכן שניתקנה בינתיים ודחוק הדבר לדעתי. על אודות Kirche vom h. עיין: Schottky Geist א' 296 ואילך, ומקורו הוא Hayek-Hagek.

מ"ה בשורה ג' ז והחרוז מצריך פאן מלה שסופה "נה או "רה! ולא יתכן שהוא = מהר"ר. חושבני שהדיבור מוסב על פלי-קודש שבבית-פנסת מייזל (עיין להלן), ומספרם מ"ה, שהפרימס הוציאם "לאורה", דהיינו: החזירים ליד יהודים, ואולי לטובת הפנסת הישנה עצמה, אחרי שנמצאו תחת מסגר כמעט מאה שנה מטעם הממשלה (עיין JL ד' 61 ושם הספרות). מצד אחר, אולי מ"ה קריאה בטעות היא, וצ"ל ב"ה = בית הפנסת, דהיינו שהפרימס פדה בכספו או בהשתדלותו את פלי-הקודש של "מייזל-שול".

נעבור עתה לחלק אחר של פנסת זו. ביום י"א תשרי ה' אלפים חמש מאות וחמש = ספטמבר 18 1744 נעשה "פוגרום" בעיר פראג, והוא שחיילות קרואטין ופראי-אדם מן ההמון התנפלו על היהודים שבשוק "טאנדעלמאר-קט" (מ"), גזלו וחמסו והשחיתו כחפץ לבם הרע, "ופרצו בבית-הפנסת הישנה(ה)", וגם בו גזלו והשחיתו, לקחו בידם שני ספרי-תורה והלכו (מ"). הפעם קם לפנסת מושיע, הוא הפרימס ישראל פראנקל שפירא, בשנת 1750, (לפי הכתובת שעל הכותל), שעשה בה תיקונים ככל הצורך והחזיר עטרה ליושנה, אחרי ששבו היהודים העירה בכלות גלותם בשנות 1745—1748. גם איש אחר, משה בא"ק שמו, והוא לפי לשון מצבת קבורתו (אצל הוק, עמ' 45, מספר 463) רק איש פשוט היה (מת תקי"ב=1752), עשה מעשה צדקה בפנסת זו.

ראוי להזכיר, שבשעת הפוגרום ההוא, השני, שנעשה ב-27 בנובמבר 1744 (עיין חיבורי Popper, כנ"ל, עמ' 25), לא שלחו הצוררים יד ב"אלטנימשול" וב"ציגינרשול", אף שקרובות הן אל "טאנדעלמארקט", כי התושבים הנוצרים שבסביבה זו היו אומרים להם: "אל תגעו ביהודים אלה, שאך עניים אומללים הם", והצוררים האמינו להם (ש. ה. ליעפען ב"יאהרבוך ד. ייד. ליט. געזעל-שאפט" ב' 284), אמנם פרצו ושידדו גם בכנסיות אלה כל עוד היו היהודים בגלותם — רחוקים מן העיר (שם ג' 258, בטפסט העברי עמ' 44) (296). פנסת זו אחרי חידושה בשנת 1750 לא התקיימה זמן רב, כי בשריפה הגדולה ההיא בשנת 1754 (במאי) נשרפה גם היא ביחד עם עוד 7 פנסיות. גם הפעם נבנתה מחדש, והעלו עליה פלי-מפץ רק בשנת 1868 (וזהו הטעם

(296) על פוגרום אחר, קרוב בזמן לזה, ראה חיבורי Popper כנ"ל עמ' 25.

(297) אגרת מחלת, מהדורת א. פריימן (קובץ על יד של מ"ג ח', ברלין 1898, עמ' 25).

(25) הלשון "ופרצו בבה"ב ישנה" דומה לספור התלאה שהבאנו מן הסליחה.

(298) עיין ב"יאהרבוך" ההוא עמ' 298 ואילך, ובעברית — שם, עמ' 325. המאמר

נמצא גם בתדפיס מיוחד: התבערות בפראג משנת 1684 עד 1754, פרנקפ. דמיין 1927, עמ' 191 מתוך יאהרבוך י"ח.

שאני הכותב לא ראיתיה, אך ראיתי את הפנסת החדשה שבנו במקומה), והיא פינתה מקום ל"טעמפעל" החדש ב- Geistgasse. הפעם עשו חדשות בפראג: בנו מניה וביה גם עזרת-נשים באופן הגון⁽¹⁾, פי "בידוע הוא שהסינגוגין לנשים נספחו רק כלאחר יד, והראייה: תכניתה של "אלטניי סינגוגי" . . . וגם ב"מייזל-סינגוגי" "הלול" (ווענדעלטרעפפע) משנת 1689 מראה אל נכון, כי אך במאוחר ניתוסף על הבניין" (לשון Grotte עמ' 20).

3. לעומת הפגעים הרבים ההם, שנתקלה בהם הפנסת הישנה, הצטיינה ה"אלטניי-שול" בהצלחה רבה וגם זכתה להשגחה אלוהית יתירה. יש מי שאומר (דר. נתן גרין), שמטעם זה, דהיינו: שבשמירתה אנו רואים אצבע אלוהים, נעשה הבית הזה חביב עלינו ביותר. לדעתי נכון לדבר לא על רגש האהבה והחיבה, המתעורר בנו בבואנו בשערי ההיכל הקדוש הזה, אלא על רגש החרדה וההערצה התוקף אותנו למראה הדרת הארכיטקטורה של הבית הזה, למראה עתיקותו המופלגת ולהפכת קורותיו העשירות. הנה אגדות רבות ומעשי-פלאים מתנוססים ממעל ומסביב לבית הזה⁽²⁾, מה שאין פן בבית-הפנסת "אלטניי-שול", אף על פי שהוא מופלג ב"זקנה" יותר. ומה שמציין, לדעתי, ביותר את ה"אלטניי-שול" הוא לא המבנה המיוחד שלה, אלא העובדה שהיא שוכנת ממש בתוך תוכה של עיר היהודים בפראג, וגם סמוכה היא מאוד לבית-הקברות הישן והמפואר, מה שמאציל עליה תוספת קדושה. גם ההיסטוריה שלה מחבבת אותה עלינו ביותר.

עלינו לדבר בתחילה על הפינוי "אלטניי-שול". ידועה היא האגדה שהשם ביידיש לקוח מן הלשון "על תנאי" ששגור היה בפי חכמי התלמוד, זאת אומרת, שבית-הפנסת הישן הזה נוסד ונבנה מעיקר "על תנאי" שישמש

(299) על הסריגה המודרנית במייזל-שול שנתחדשה ב-1864 ראה ל. לעף, געז. שריפטן ר' 79.

(300) זולת קובץ "ספורים" הודע, עיין O. Wrenner באהמישע זאגען, Warnsd. i. Br. u. Wien (1919) עמ' 68: דיא אלטניי-שולע; עמ' 143: סום שטיללן יידל; עמ' 193: דער יודען-פריעדהאף; עמ' 204: געשיכטן פום הוהן רפי לאון. עיין גם Z. Münzer בג'ל JGJC ד' 1932 105'61 — למעשה עיין באגרת מחלת, פנ"ל, עמ' 37 (ואיה מקורו הראשון — לא ידעתי). שם בשם אחרים: "דשף מנהורעא ויתבא להכא"; היא האגדה הודעת מן ב' מגלה כ"ט ע"א, עיין שם רש"י, ולכל העניין עיין ב"סינאגאגאלע אלטערטימער" שלי 214 ואילך. על כל פנים פוונת האגדה לאמור, שלבניינה הביאו אבנים ממקום אחר, ממקום המקודש מאז ומקדם, ולא כמו שמצאתי אצל ל. מ. (ליאופולד Moses) בערך Altneuschul בג' jL א' 258, שבביאת המשיח יהרס בית פנסת זה ואת אבני יסודותיו יתוירו לירושלים. המחבר הזה מתחיל מאמרו באמרו: אלטניי-שול — הפנסת העתיקה שבפראג, ולפי מה שכתבתי לעיל טעות היא. האגדה עצמה מסופרת בנוספות לספר צמח דוד (דפוס ווארשה, תרל"ה, עמ' 210) מדי דברו על משפחת אלטשולר.

בית-תפילה רק כל עוד שפית המקדש בירושלים חרב ויחדל לשמש אחרי ביאת המשיח (במהרה בימינו א"ס). את האגדה, שהגולים הראשונים מירושלים הביאו בידם אבני בית-המקדש והניחו אותן יסוד לבניין הזה³⁰¹), מצאתי רק בעל פה ולא בכתובים. אולי זוהי הפונוה: "על תנאי" מוסב על העובדה, שלא רצו למעול בקודש, והשתמשו באבני-קודש רק על מנת להחזיר. ואין הפונוה — בית-תפילה זמני, שהרי עמדו. בתי-כנסיות בירושלים עצמה ובכל ארץ-ישראל ובכל מרחבי-הגולה, עוד בזמן שפית המקדש היה קיים, ולא עלה על לב איש להכריז עליהם "תנאי" ולא עלה על לב אנשים צדיקים וחסידים וגדולי-התורה במקומות אחרים להתנות "תנאי" בגשתם לבניין בית-תפילה שלהם. ואילו היה צורך לעשות כן — אין ספורות לכל המקרים שהיה חל בהם, ולא עוד, אלא שבשום מקום לא נמצא "דין" כזה בספרי ההלכה. בניתוח ההיסטורי של לשון "אלטניי-שול" יש הספרות שונות. דר. נתן גרין סבור שהטעם הוא ששני בתי כנסיות נתאחדו לבניין אחד, זה ישן וזה חדש, וקראו למבנה החדש בשם שניהם. לדעת P-F (עמ' 151) ניתן השם המוזר לבית זה בהפנותו מחדש, דהיינו: שישן היה אלא שנתחדש, ואומרים הם שנתחדש אחר השריפה של שנת 1142 או אחר זו של שנת 1316³⁰²). ואומר אני שרחוק הוא מן ההגיון שפנסת אחת, שיש לה כבר שם קבוע, יחול בה שינוי שם משום תיקון או חידוש בניינה. והנה הראינו (בסעיף הקודם) שפית הפנסת ה ישן קדום לזה בכל אופן, והיה בזה רק ערפוב לשון אם קראו למחודש "אלטניי". לדעתי יש לנקוט בכלל: פשוטו כמשמעו; בתי-התפילה השונים בגיטו של פראג היו סמוכים זה לזה, והיה צורך להבדילם זה מזה

301) עיין בהערה הקודמת. למעשה דבר כזה אינו מן הנמנע, השווה למה שכתב יהודה ברגמאן במ"ע החדש ע"ד 167. ראיתי להופיר את Cathedral St. Paul בלונדון ושתי סינגוגין בלונדון (J. Guardian 23 בנובמבר 1903, עמ' 6). ל"דום" שב' Pisa הביאו עפר בספינות מארץ ישראל. לאבן-גמר (Schlussstein) של הסינגוגי הגדולה בווינה בטעמפעלגאססע שימשה אבן שהביא בידו מירושלים המשורר הנודע ל. אג. פרנקל (עיין: מ. גרונוואלד במ"ע הווינאי "ווארהייט", 30 במאי 1924, שנה 40, עמ' 5). הסינגוגי שבניו יורק, מיסודו של דר. סטיפן ווייז, שוכנת על אבן יסוד שהביא עמו המיסד מירושלים.

302) זכר לשריפה משנת 1142 מצאו P-F (שם) בפרוניקה של Monachus Sazawa (הפודד בעיו Saaz) עמ' 339; הלשון שם: Eodem anno Synagoga Judaeorum et בעברית: בזו השנה גשרפו הסינגוגי של היהודים ובניינים רבים במגרש הפראגאי, — לפי הלשון — המכוון הוא המחוז הנקרא Burggebiet כהבטוי שנמצא אצל Tomek (עמ' 127), ובצדק סובר כך גם Jerabek (עמ' 17), וכבר אמרנו לעיל שעמדו בתי כנסיות גם במחוז זה. — נופרים עוד שלשה Gründungssagen (אופן הווסדו של הבית) של אלטניישול (עיין: Teige: פני"ל, עמ' 157, השווה ל' P-F פני"ל, עמ' 152 ה' 106).

ולכנותם בשם היאות להם, ויש שהאחד ישן הוא וחדש גם יחד, כלומר, בנידון שלנו, ישן ביחס לכנסיות שנבנו רק עתה, וחדש כלפי המנסת הישנה שעמדה מכבר.

עלי להרחיב כאן את דיבורי ולעשות "חקירה שלא מן המניין", excursus בלע"ז, בדבר הסינגוגי הישנה, חקירה שיש לה עניין גם ל"אלטנני-שול" שאנחנו עסוקים בה כעת. על הווסדה של הפנסת הישנה יש מסורת מיוחדת, כעין Gründungs foundation story, sage העמים שמיטפלת בכמה מוסדות חשובים³⁰³). אומרים שהיא נבנתה על-ידי מגורשי פרובינציה (מדינה בצרפת) בסוף המאה הי"ד, והאנשים שלקחו חלק בבניין זה היו מכנים את עצמם Altschul או Altschuler³⁰⁴).

לדעתי יש להבחין במסורת זו שני יסודות, אחד שעיקרו השם "ירושלים" ואחד שעיקרו קשור בשם "פרובינציה", בעוד ש"פורטוגאל" אינה עניין לכאן. החכם הגדול י. ש. רפפורט, רב בפראג וראש החוקרים לחכמת ישראל בשנת 1850 בערך, הראה (עיין וורטהיימר-יאהרבוך 5616, ווינה 1855, עמ' 316 ואילך) שאמנם מצויים במדינות אוסטריה, ובכן גם בפראג, פיוטיים ספרדיים ופרובינציאליים, ומוכת, שגם בפראג התיישבו יהודים צרפתיים (כן). בראש-דבר, שכתב יש"ר ל"ספר גלעד" (p. XLVI ff.), הוא מעמיק את חקירתו בזה. הראה על משפחת חלפן בפראג, ובתוכה לאבא מארי חלפן שהיה רופא בפראג בשנת 1550 בערך³⁰⁵); הוא היה אביו של אליהו ח., וזהו מצדו על-ידי נכדתו אבי-אביו של אבא מרי [פרלהפטר], עיין "אינשריפטען" כנ"ל א' 202; בנו האחד של אליהו ח. היה השל (=הירשל) ח. שמת בווינה ב' 12 במאי 1648 (שם א' 269). "מגזע חסידי פרובינצא" היה האיש ששמו יצחק בן אברהם חיות, הוא האיש שנזכר על-ידי המוסיף בספר צמח דוד לשנת שד"ם = 1584 (עיין קויפמאן, בהערה על הוק, עמ' 130, ו' 4835), ועוד יש בנמצא לשון מצבת קבורתה של אשתו של שם (שם 5136/165).

(303) עיין בהערה הקודמת.

(304) על יחס משפחת אלטשולר עיין: ד. וואכשיין, Inschriften וכו' א' פנספחות. לסוג אנשים אלה שייך ר' שמואל קרקשון Carcasson שלו ניתן שבח גדול ב"רמשק פרוניק" (עיין אצל P-F 133, ואצל B-D ב' 906, מס' 1139: חטטו קברים בשנת 1400 למצוא המצבה). לדעת יש"ר (ראש דבר לגלעד, ועיין: P-F 21, גם אברהם קר א מקורו בצרפת).

(305) בדבר אבא מרי חלפן עיין גם אצל א. ברלינר ב"מאגאזין" ט"ז 50. U. Cassuto בספרו Firenze עמ' 270, 272 בהערה (הספר מובא אצלנו בערך פירנצ'ה). יש לשער שחלפן = ווקסלר הוא מייסדו של וו. שול (כנ"ל) והוא מיוצאי חלציה של משפחת חלפן (עיין בלוח היחס אצל וואכשטיין).

ועתה נפן אל הפינוי א"ש ר"ת של "אלטשול" - לר - ליר, אצל הוק, עמ' 15 ועמ' 16 ואילך, פינוי שהיה פנמצא כבר במאה הט"ז (השווה אנשל א"ש, מי שחיבר את ספר מרפבת המשנה, קרקוי 1534, פערין מלון למקרא). וזהו מה שכותב דוד אלטשול בהקדמתו ל"מצודת דוד", פירוש שנדפס בכל דפוסי מקראות גדולות "פה עתירת זעירא דמן חבריא יחיאל הלל בהרבן... מהור"ר דוד זצ"ל אלטשולר מיאברוב נכד הגאון... מהור"ר פתחיהו שהיה אב"ד בק"ק פראג... ונכד הגאון מאור הגולה מהור"ר יצחק חיות, בעה"ח ספר אפי רברבי מגזע חסידי פרובינצא, שהיה אב"ד בק"ק לבוב וק"ק קראקא וק"ק פראג יע"א".

ויוסף פוהן צדק, ב"דור ישרים" שלו (העתק מיוחד מן מ"ע "הגורן" א'), עמ' 20, מספר על יסוד בית-אלוהים זה (אני מעתיק רק את תמצית דבריו): אבותינו סיפרו לנו, איש היה בפראג (במאה הג' אחר 5000), ושמו אברהם (אלברט) ממשפחת אלטשולר, מזרע חסידי פרובינצא, שגורשו משם ביום ו' י' אב 5066, וטרם נסעם נהרסו כנסיות ובתי-מדרשות במרסייל, ויהי — תחת פסך לקחו הגולים האלה אבנים אתם, ותחת זהב עפר מהפנסיות העתיקות, נשאום עד לפראג, ויסדו שם מהם "מקדש מעט" וקראו לו "אלטנייסינגוגי", ומשפחותיהם הם "אלטשולר" פיוס הזה³⁰⁶). הנה המהפך הזה אומר בפירוש שמעשה-צדקות זה מוסב על "אלטניישול" ולא על הפנסת ה' ש' נ' ה', ובכן הרשות בידי לאמור, שגם המחברים האחרים, שזוכרים את האגדה הזאת, אינם מתכוונים לפנסת ה' ש' נ' ה', אלא ל"אלטניישול", ויהיה "אלטשול" בתור שם משפחה הקיצור של אלט[ניי]שול, והגע בעצמך: הסיפורים (legends) הרבים ההם, שפרחו ושגשגו על אדמת פראג³⁰⁷), לרוב מתנוססים מסביב ל"אלטניישול" ולא מסביב לכנסיות אחרות.

שי"ר (בהקדמת גלעד פנ"ל עמ' 19) מביא בתוך חקירותיו גם מנהג אחד זר בפנסת ה' ש' נ' ה', והוא שבקבלת-שבת אומרים "מזמור שיר ליום השבת" (תהלים ס"ז צ"ב) שתי פעמים, ולדעתו מנהג זה "ירושלמי" הוא, דהיינו: שאחד ממשפחת "ירושלמי" הנהיגו בפראג (באמת משפחת ירושלמי ישנה בפראג, עיין הוק, עמ' 172 ואילך, ואני מצדי מוסיף, שאנשים בשם זה ישנם גם בווינה, ואולי השתלשלותם מפראג); אמנם, לפי חקירתו של יוסף פוהן צדק "ירושלים" אלה אינם אלא פרובינציאליים. לדעת גרין (פנ"ל עמ' 14), שמדבר אמנם בפנסת הישנה, אין למנהג קל זה שום חשיבות ואין להסיק

306) לפני מונח "בתי קודש" דפוס וורשה, 1877, ושם לא מצאתי את הדבר הזה, ורק בהמשך נופר ר' יצחק חיות, והוא מודיע שהוא מזרע חסידי פרובינציה.

307) חוקרים ודורשים בהם Wehli פנ"ל, Grün, 95 P-F פנ"ל 3.

ממנו כלום. במקום אחר (פספרו "דער הווע רבי לעוו", פראג 1885, עמ' 34) אומר גרין, שחזרו לומר "מזמור שיר ליום השבת" מטעם זה, שמא יתאחרו קצת באי בית-התפילה — והמתינו "לקבל" שבת עד בואם. גם לי נראה הטעם, והוא פשוט. כאן מדבר גרין ב"אלטניישול", והוא נכון לדבר זה, אמנם במרוצת דבריו אנו מוצאים את המליצה, ש"אלטניישול" היא גם כל הסינגוגין בפראג — זוהי טעות, פפי שהוכחתי קודם לכן.

אגב: לא ידעתי מנין להם ל-P-F (עמ' 134) שמצויות היו בפראג (בשנת 1400 בערך) קהילות שונות לפי ארצות מולדתן: של איטאליים (=לוצנינים), גרמנים וטשכים; אמת, מביאים מתוך "רמשק-פרוניק" שמות אנשים כמו יוסף ניאפוליס, אברהם יוסף פדוא, שמואל ירושלים, ששירתו בזמן מן הזמנים (לא נקבע, מתי) בתור ראשי הקהילה (קהילה סתם!). לדעתי זה מוסב על הקהילה הפללית, ואין פאן קהילה אחרת.

כבר קבעתי (בפרק הקודם) את זמן יסודה של אלטניישול. בין השנים 1336 ו-1343 בערך, ובמובן מה תאריך זה מתאים למועד בואם של הפרובנצאליים לפראג, וגם מתאים הוא למה שיגידו על עצמם פותלי הבית, כי בהעשות תיקון רב בקירות הבית הישן בשנת 1882, מצאו שעל הכותל המזרחי והמערבי כתוב הפרט: הקמ"א = 1381, ובכתובת אחרת בצד צפון ודרום היה הפרט: השי"ח, ופשוט הדבר, שהם תאריכים שונים, ומוסב הראשון על תיקונו הראשון אחרי הבנות, והשני על תיקון אחר מאוחר^(*). אל כל הראיות הנמצאות יש לצרף גם את סגנון (style) מבנהו של הבית. אמת, לא כל העולם מודה שיש להסיק דבר-מה מאופן המבנה (למשל, פודיבראד, עמ' 93), אבל ארדיכלים אומנים יודעים להעריך בבירור את חזונו של הבית^(**). אף שאינם כולם בדעה אחת. נוקב אני בשם את Mikovec ואת Neuwirth (געשיכטע דער קריסטליכען קונסט אין בעהמען, פראג 1893, עמ' 536—9) ואת Teige (עמ' 156), שלדעתם נראה קרוב לאמת שפית-אלוהים זה נבנה אחרי השריפה שפרצה בשנת 1316, והם מראים על השתוותו הפנימית עם הפנסת שברגנשבורג (עיין אצלנו בפרק המיוחד), שנבנתה כמו כן במאה הי"ד, ועל המבנה שלה בסגנון שהם קוראים Übergangsstil (סגנון ממוצע בין רומאני לגותי). לדעת אחרים פנסת זו בנויה בסגנון גותי מובהק, ולזאת נוטה דעתי, דעת הדיוט^(***).

(308) תיאור מדויק ומפורט אצל קרויסהיימר 199-212 ושם ציורים הרבה.
י"עין A Grotte דייטשע באהמ. א. פאלנישע סינאגאגעבויטן, ברלין 1915, עמ' 26
(ואת Mikovec אינו מזכיר).

מי שלא זיכה אותו האלוהים לראות את „אלטניישול“ בעיניו, יכול לזון את עיניו בציורים ובתרשימים היפים, שנעשו ממנה בכמה ספרים. Grotte קורא לתכנית הפניין System der zweischiffigen Halle, ומיחס אותה לכנסיות שבוורמייזא, רגנשבורג, פראג, קרקוב. גותי מובהק הוא המבוא (portal) ואותה תכונה נראית גם בפסיס לארון-הקודש, שמהללים אותו על מלאכתו המפוארת, וכן הוא באמת. היכל בן שני אולמות נעשה הבית על-ידי שני עמודים שבתוכו. אומרים (גרוטטי, עמ' 25, שמביא את דעתם של פרויברגר ושל גרנוואלד בעניין זה) ששני העמודים האלה מרמזים על „יכין ובועז“ שהיו במקדש, ואני רואה בהגדה זו רק המצאה תמה להרבות על קדושת הבית, ולפי האמת שני העמודים האלה עומדים לצורך הבית עצמו, דהיינו: הם נושאים את הכיפה, זו הכיפה המחולקת לחמישה קינים על-ידי הצלעות שבה, ואי אפשר לה להתקיים בלי החיזוק שהיא מקבלת משני עמודים אלה. יש שמתקשים בתכונה זו, כי zweischiffig הוא Kirchentyp (היכל בן שני אולמות הוא מטיפוס הכנסיה), אומר גרוטטי, וחמש הצלעות מהוות כעין צלב. אין ספק שמעולם לא התחשבו בזרות זו, ולכל היותר ניתן לה פתרון על-ידי ההנחה, שארדיכל נוצרי בנה את הבית, והוא עשה בתום לבב.

ראינו להזכיר שאותה תכונת המבנה, שתיארנו בדברינו אלה, היא היא שהתחילה לשלוט בביהם תחת ממשלתו של וונצל (מת 1253) ועמדה בתוקפה עד זמן המלך יוהאן לוקסנבורג. תכונה זו היתה מושפעת מהאומנות שבאביג'נון, ובזה אנו באים לא רק אל הזמן שקבענו לכנסת זו, אלא גם נראה איזה קשר בינה ובין פרובינציאה, ככל מה שהקדמנו לספר. ועוד השערה קרובה לאמת: הפניין או על כל פנים שכלולו נעשה בימי הקיסר קרלוס ה-IV. אותם הימים מוצלחים היו ומלאי-תפארת, והקיסר בעצמו בתור מלך ביהם הגן על היהודים בימי הגזירות של שנת 1348 והראה להם צדק וחסד: נדב לכנסת זו את הנס (Fahne, flag) הגדול השמור בה (עיין גרין, כנ"ל, עמ' 7). יתר קורותיה של אלטניישול מעטות הן ופיסת-נייר קטנה תכילן. בשריפה של 1558 ניצל הבית הזה, וכן בכל השריפות הבאות, הרי שזכה להצלחה יתירה שכבר הדגשנוה. גם בהתקפות הרבות שנעשו בגיטו לא סבלה הכנסת הרבה, ועל כל פנים עיקר הפניין נשאר בקיומו. במעשה-הזדון, שנעשה 27 בנובמבר 1744, פפי שהזכרנו, לא נפגעה כלל (ש. ה. ליעבען, יאהרבוך דער ייד. ליט. געזעלשאפט ב' 314 בעברית), אבל בזמן „הגלות“ בשנת 1747

(309) יש ציורים רבים מבית הקודש הזה, עיין בה' הקודמת, ועיין פרויברגר

א' 4 ; L ; א' 256 (לוח אחד מפואר מאד), ועיין גם 456 : הפפה, מראה החוץ והפנים.

פרצו שודדים גם בכנסת זו (שם ג' 259), ובבניין לא שלחו את ידם. בשריפה בכ"ו אייר התק"ד=16 במאי 1754, נשרף מבוא הפניסה, וגם עצי המוטות שבחלונות האולם האמצעי החלו לבעור, והיהודים, ממסירת נפש ממש, פיבו את האש בידיים (שם ב' 299, בעברית 325). בשנות 1882—1883 עשו בפנסת תיקונים גדולים, ומאז היא עומדת בהדרה.

4. " פ י נ ק ס - ש ו ל " (פינקס-סינגוגי, פנקס=פנחס) ²¹⁰
נחשבת לאחת הפנסיות היותר עתיקות בפראג (P-F 104) מפני שחשבו שמייסדה, פ נ ח ס ה ו ר ו ב י ק מקרקוב, חי במאה הי"ג, ולא נראה כן מתוך התעודות שנכתבו קודם שנת 1490 בדבר הירושה שרבו עליה בני המשפחה, ואילו היה בית-הפנסת על שם הסבא שלהם, בוודאי היו מזכירים אותו (טייגע). מתוך צוואתו של פנחס משמע, שבשנת 1491 אך קטן ודל ואפל היה הבניין הזה, ורק בשנת 1535, כשעשה בו תיקונים יסודיים אהרן מ ש ו ל ס, בנו של ישעיה הלוי הורוביץ, אחד ממשפחת פנחס ה. שחשבוהו למייסד הבית, קיבל הבית צורה נאה. עליו נאמר בציון שעל מצבת קבורתו ("גלעד", מספר 24) "ובנה בית הפנסת מפוארה", וכן אנו קוראים בכתובת לוח אחד שבבית-הפנסת גופו (מועתק ע"י P-F בהערה 125, ועל-ידי קרויט-היימר, 23, גרמנית). הבית שהיה לפניו חדר מרובע, נעשה עכשיו היכל ארוך, כצורה שאנו רואים עכשיו (קרויטהיימר, צורה 92, ועוד שתי צורות יפות; גרוטטי עמ' 31). הכתובת שעל מצבת קבורתו של האיש י ה ו ד ה צ ו ר ף (דהיינו: גולדשמיט, ועוד ניתוסף על שמו שם "די הרץ" אצל הוק, עמ' 295, מספר 4394) שמת בתשרי ה'שפ"ו = ספטמבר 1625, משפחת אותו על שעשה טובות ל"פינקס-שול" בכל בניינו, וכן ל"מייזל-שול" "שנבנה בעצתו", ומוטל בספק, אם "נבנה בעצתו" מוסב על פנסת זו וגם זו או רק על זו שנוכרה באחרונה ²¹¹), ואומרים מקצת בעלי המחקר (פופפר 23, 41; טייגע 152): "עצה" זאת אומרת, שהוא עשה מעשהו בתור ארכיטקטן. ממקום אחר נודע (B-D ב' 879, מספר 1011) שביום 14 ביולי שנת 1620 הוסיפו דרך קנן עוד שדה-אחוזה ל"פנקס-שול", ואולי גם זה נעשה "בעצתו" של האיש יהודה

310 Teige, 151, אומר שהשם פנחס = פנקס נפוץ וחביב היה במשפחת Hubaty, ולא ידעתי אם ליהודים או לנוצרים הוא מתכוון. במקום "הורביץ" הנהוג אצל היהודים הוא כותב Horovsky בסשכית. משפחה זו קנתה לה שם בפראג. אומרים על י ש ע י ה הורוביץ שהוא בנה בית-פנסת וחרף נפשו למות לטובת הקהילה (גלעד, בחלקו הגרמני, עמ' 50; Jerabek 26 ואילך. בנו ישראל (זה שנוכר ב"צמח דוד", שנת 1513) מת בשנת 1572; אחיו של זה הוא אהרון ה. שעליו מדובר פאן.
311 קויפמאן, אצל הוק, שם, מראה על מאמרו הוא R E J כ"א 143 ה' 1, ושם אמנם ידובר רק ב"מייזל-שול".